

ATELIERE DE BRONZIERI ÎN DACIA PREROMÂNĂ

SEC. II î.e.n. — SEC. I e.n.

SORIN COCIȘ

Cu toată diminuarea importanței bronzului în epoca Latène, acest metal continuă să fie folosit la confecționarea podoabelor, a pieselor de harnașament, a uneltelor și chiar a unor obiecte de uz cotidian. O atare situație este confirmată pentru teritoriul dacic de mulțimea așezărilor cu astfel de descoperiri. În lucrarea de față ne vom opri la acelea dintre ele care indică prezența unor ateliere de obținere sau prelucrare a bronzului. Fără a analiza tehnica de lucru și produsele finite, vom încerca o descriere a inventarului lor și, pe această bază, o clasificare a atelierelor. O asemenea tentativă întâmpină dificultăți create pe de o parte de lipsa izvoarelor literare antice privind metalurgia bronzului la daci, iar pe de altă parte, a unor preocupări și cercetări moderne specializate față de acest aspect al civilizației materiale dacice. Cunoscând avantajul pe care-l oferă obiectele de bronz — fibulele în special — în studierea epocii Latène, prin posibilitățile de datare relativ restrinse, ne-am îndreptat atenția spre atelierele de bronzieri din Dacia preromană.

Ateliere de bronzieri și indicii privind prelucrarea bronzului în Dacia.

Descoperirile de această natură de la Arpașu de Sus sînt foarte puține : s-au găsit doar resturi de creuzete, fără alte ustensile sau urme de prelucrare a bronzului ¹.

Cetatea de la Bănița a oferit, în schimb, materiale concludente privitoare la existența unui atelier. S-au descoperit creuzete, tipare pentru turnat inele, ciocane, clești, dălți ². Lipsesc însă orice indicii privitoare la sistemul de construcție al atelierului.

Creuzete, bare de bronz și unelte au fost descoperite și în așezarea de la Brad ³, fără a se putea delimita însă zona unui atelier.

În schimb, la Cățelul Nou, lângă București, săpăturile arheologice au scos la iveală un atelier oval cu diametrul de 4,35 x 3,70 m, adîncit în pămînt aproximativ 1 m ⁴. Inventarul atelierului cuprindea două

1. Informație I. Glodariu, căruia îi mulțumim și pe această cale pentru semnalarea pieselor.
2. M. Macrea, Oct. Floca, N. Lupu, I. Berciu, *Cetățile dacice din sudul Transilvaniei*, București, 1966, p. 32 ; G. Téglás, în *HTETE*, III, 1883—1884, p. 31.
3. Catalogul expoziției „Civilizația traco-geto-dacică și continuitatea ei în epoca formării poporului român în lumina cercetărilor arheologice din bazinul Siretului mijlociu“, Bacău, 1980, p. 29, fig. 136—139, p. 34, fig. 203.
4. V. Leahu, în *CAB*, II, 1965, p. 58.

creuzete, fragmente de bare de bronz, pete de zgură, de metal topit, un cuțit masiv de fier⁵. Pe lângă bronz, probabil în acest atelier s-a prelucrat și fierul. În privința datării atelierului este atribuit sec. II î.e.n.⁶.

Investigațiile de la Cetățeni au scos la iveală tipare, creuzete, zgură, fragmente de cupru, unelte de prelucrare a bronzului și fierului⁷. Pe baza descoperirilor amintite se poate presupune existența unui atelier de profilul celui de la Cățelu Nou.

La Cindești⁸ și Cozla⁹ singura dovadă pentru atestarea unor ateliere sînt creuzetele.

Urme de zgură, unelte de fier, bronz, creuzete s-au descoperit și în cetatea dacică de la Costești¹⁰. Probabil și aici a existat un atelier, dar nu este exclus ca atelierele să se fi aflat și în așezarea civilă, încă prea puțin cercetată.

Următorul loc unde se poate presupune funcționarea unui atelier profilat pe „prelucrarea bronzului, argintului și fierului” este cetatea de la Craiva¹¹, unde s-au descoperit podoabe de bronz, argint, fragmente de bronz, ciocane, nicovale. Atelierul se încadrează cronologic în sec. I e.n.¹².

Citeva creuzete, fără alte indicații, au fost descoperite și în așezarea de la Dumbrava¹³.

În schimb, informații precise avem despre atelierul de la Grădiștea Muncelului¹⁴. Pe una din terasele de lângă cetate au fost descoperite opt cuptoare dintre care unele au servit la reducerea minereurilor cuprifere¹⁵. Pereții cuptoarelor se ridicau pe o bază de pietriș de stîncă înaltă¹⁶, cu aproximativ 0,20 m deasupra vetrei nivelului antic. S-au mai descoperit stropi (boabe) de aramă, zgură de cupru, „pulbere verzuie rezultată în urma extragerii și obținerii aramei din minereu”¹⁷, creuzete, plăci de bronz, o placă de cositor, piese cu defecte de turnare. Pe lângă bronz s-au găsit și bucăți de fier brut și unelte caracteristice făurării: dornuri, dălți, o pilă, o nicovală, ceea ce dovedește că în acest atelier se prelucra și fierul¹⁸. Fără a putea preciza cînd anume a început activitatea acestui atelier este sigur că ea a încetat la începutul sec. II e.n.¹⁹.

Deși bogate în produse de bronz așezarea și cetatea de la Ocnița oferă puține informații în privința existenței unui atelier de bronzier. Singurele urme sînt creuzetele²⁰ — cele mai multe cu urme de argint —

5. *Ibidem*.

6. *Ibidem*.

7. Fl. Mirșu, în *Studii și articole de istorie*, V, 1963, p. 21.

8. Gh. Constantinescu, în *Șt.Com.Vrancea*, 1978, p. 21, fig. 5.

9. A. Nițu, I. Zamoșteanu, M. Zamoșteanu, *Materiale*, VI, 1959, p. 364.

10. Informație I. Glodariu.

11. V. Moga, în *Studii dacice*, Cluj-Napoca, 1981, p. 107.

12. *Ibidem*.

13. Silviu Sanie, Șeiva Sanie, în *Cercetări istorice*, IV, 1973, p. 90.

14. C. Dălcușiu și colab., în *SCIV*, VI, 1-2, 1955, p. 208-209.

15. *Ibidem*.

16. *Ibidem*.

17. *Ibidem*.

18. *Ibidem*.

19. *Ibidem*.

20. D. Berciu, *Buridava dacică*, București, 1981, p. 30, 40, 60.

găsite mai ales în morminte²¹. S-au mai descoperit clești, dălți²², dar prin formă și mărime, ele sînt mai degrabă unelte folosite de meșterii fierari.

O construcție din împletituri de nuiele și chirpici și acoperită cu trestie a fost descoperită la Pecica²³. Clădirea care adăpostea atelierul măsura aproximativ 7 m lungime și 6 m lățime²⁴. Inventarul cuprindea tipare, valve pentru turnat inele, creuzete, o nicovală, o stanță pentru bătut monede dacice, dălțițe, menghine, podoabe în curs de prelucrare, boabe de argint²⁵. Tot în interiorul atelierului au fost descoperite și două gropi, care probabil reprezintă resturile unui cuptor²⁶. Din prezentarea inventarului se poate observa că atelierul de la Pecica era specializat atît în prelucrarea bronzului cît și a argintului. Atelierul este datat în sec. I e.n.²⁷.

În cetatea dacică de la Piatra Roșie s-au descoperit valve pentru turnat inele, o nicovală și o mare cantitate de produse de bronz²⁸.

Creuzete, „unelte și obiecte de metal” s-au descoperit și în așezarea de la Piatra Șoimului²⁹, fără a se preciza însă locul atelierului.

O altă așezare dacică unde se poate presupune funcționarea unui atelier de prelucrare a bronzului este Poiana³⁰. Prezența creuzetelor și a tiparelor, împreună cu dălți, clești, străpungătoare, ciocane³¹, pare să indice prezența unui atelier mixt de prelucrare a bronzului și fierului.

La Popești, săpăturile arheologice au scos la iveală creuzete, tipare pentru inele, bare de bronz, precum și unelte metalurgice³², fără a se putea localiza însă atelierul propriu-zis.

Bare de bronz și creuzete au fost descoperite și în așezările de la Răcățau³³ și Radovanu³⁴, cu specificarea că la Radovanu s-au descoperit și fragmente de tipare și zgură³⁵.

În așezarea de la Săvirșin a fost identificată o locuință-atelier de prelucrare a bronzului și argintului³⁶. Inventarul lui cuprinde creuzete, un cuptor și diferite unelte³⁷. Așezarea, și implicit atelierul, sînt dateate în sec. I î.e.n. — sec. I e.n.³⁸.

Informațiile privitoare la descoperirile de la Sighișoara sînt destul de sumare. În afară de cîteva creuzete și bare de bronz³⁹ nu avem alte elemente care să ateste existența unui atelier.

21. *Ibidem*.

22. *Ibidem*.

23. I.H. Crișan, în *Acta. MN*, VI, 1969, p. 97.

24. *Ibidem*.

25. *Ibidem*, p. 95—96.

26. *Ibidem*, p. 98.

27. *Ibidem*, p. 102.

28. C. Dalcoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roșie*, București, 1952, p. 81, 82.

29. I.H. Crișan, *Burebista și epoca sa*, București, 1977, p. 308.

30. R. Vulpe, în *SCIV*, II, I, 1951, p. 203—204; I.H. Crișan, în *ActaMN*, VI, 1969, p. 99, fig. 4/1.

31. R. Vulpe, *op. cit.*, p. 203—204.

32. *Idem*, în *SCIV*, VI, 1-2, 1955, p. 247, 256.

33. V. Căpitanu, în *Carpica*, VIII, 1976, p. 53.

34. G. Trohan, D. Serbănescu, în *Muz. Naț.*, II, 1975, p. 281.

35. *Ibidem*.

36. M. Barbu, *Așezarea dacică fortificată de la Săvirșin*, expunere susținută la sesiunea de comunicări „Centenarul Muzeului județean Hunedoara—Deva”, Deva, 1982.

37. *Ibidem*.

38. *Ibidem*.

39. K. Horedt, C. Seraphin, *Die Prähistorische Ansiedlung Auf dem Wietenberg — Bei Sighișoara Schässburg*, Bonn, 1971, p. 21.

În interiorul incintei fortificate de la Tilișca s-au descoperit 14 matrițe de bronz și trei manșoane de fier, cu ajutorul cărora se emiteau denari republicani romani⁴⁰. Nu avem indicii sigure despre prelucrarea bronzului.

Pe baza asocierii elementelor pe care le oferă inventarul fiecărei așezări mai sus menționate am împărțit atelierele în trei categorii : *sigure*, *probabile* și *ambulante*.

Prima cuprinde atelierele de la Cățelu Nou, Grădiștea Muncelului, Pecica, Săvirșin. În aceste așezări au fost descoperite : urmele atelierelor propriu-zise împreună cu uneltele necesare prelucrării bronzului (cuptoare, creuzete, tipare, clești, ciocane, dălți, nicovale precum și piese de bronz în curs de prelucrare sau resturi rezultate din confecționarea acestora.

Din a doua categorie fac parte cele de la Bănița, Costești, Craiva, Ocnița, Piatra Roșie, Popești, Poiana Răcătău, Tilișca. Piese găsite în cetățile și așezările de mai sus (creuzete, tipare, clești, ciocane) nu permit o identificare sigură a unor ateliere, cît timp nu a fost descoperit atelierului propriu-zis.

Ultima categorie înglobează descoperirile de la Arpașu de Sus, Brad, Cetățeni, Cindești, Cozla, Dumbrava, Piatra Șoimului, Radovanu, Sighișoara. Cu excepția citorva tipare fragmentare și unelte (care puteau avea și altă întrebuințare), singurele indicii sînt creuzetele. Restul ustensilelor, care nu erau nici prea mici, nici prea grele, puteau fi purtate de meșterii ambulanți. Este de presupus că asemenea ateliere au existat și în alte așezări mici, dată fiind constatarea potrivit căreia pe un spațiu întins sînt în circulație aceleași tipuri de produse. Fără a pierde din vedere observația după care larga difuziune a bronzurilor este de pus și pe seama schimbului de produse, nu este de neglijat nici rolul meșterilor ambulanți.

Activitatea atelierelor era destul de diversificată, producînd atît obiecte finite, cît și lingouri de bronz (cum probabil făceau atelierele de la Grădiștea Muncelului, Pecica, Poiana) și executînd reparații. Pe de altă parte, majoritatea atelierelor sînt mixte, ele prelucrînd nu numai bronzul, ci și fierul sau argintul. Uneltele de fier folosite în ateliere constituind obiectul unui amplu studiu recent⁴¹, nu sînt reluate în lucrarea de față, iar cele de bronz, fiind puține, nu permit încă realizarea unei tipologii a lor.

Răspîndirea atelierelor este relativ uniformă pe tot cuprinsul teritoriului locuit de daci (pl. I). Se observă că cele mai multe dintre ele apar în cetăți și așezări fortificate, densitatea maximă atingînd-o, cum era și firesc, în Munții Orăștiei, centrul economic al Daciei preromane, a căruia producție era destinată probabil și așezărilor din valea Mureșului. Surprinzător însă, produsele finite de bronz, sînt reduse ca număr, tocmai în această zonă, fapt explicabil — poate prin orientarea cercetă-

40. I.H. Crișan, *op. cit.*, p. 317.

41. I. Glodăriu, E. Iaroslavlshi, *Civilizația fierului la daci*, Cluj-Napoca, 1979, p. 96-104.

rilor mai mult spre sistemele de fortificații și mai puțin spre așezările civile.

O problemă esențială și încă deficitară este cea a datării atelierelor. Statistic, cele mai multe aparțin intervalului cuprins între sec. I î.e.n. — I e.n., pe când cele din sec. II î.e.n. sînt mai puține, numărul așezărilor din acest veac cercetate pînă acum fiind și el redus.

Comparativ cu atelierile din lumea greco-romană, cele dacice sînt mai mici și producția lor este mai redusă, lucru explicabil în primul rînd prin cantitatea redusă de minereuri cuprifere existente în Dacia și prin necesitățile mai reduse ale populației dacice. Similitudini există cu lumea celtică, atît în privința construcției atelierelor, cît și a uneltelor folosite. Este de adăugat însă că existența bronzurilor sau a barelor de bronz înlesnea producerea bijuteriilor, dar și a altor piese, fără instalații speciale și fără unelte dintre cele mai specializate. Așa se explică, de altminteri, numeroasele descoperiri de creuzete în locuri unde nu s-au găsit cuptoare și, ca urmare, este de presupus că o parte considerabilă din produsele de bronz cunoscute astăzi au putut fi produse de meșteri ambulanți.

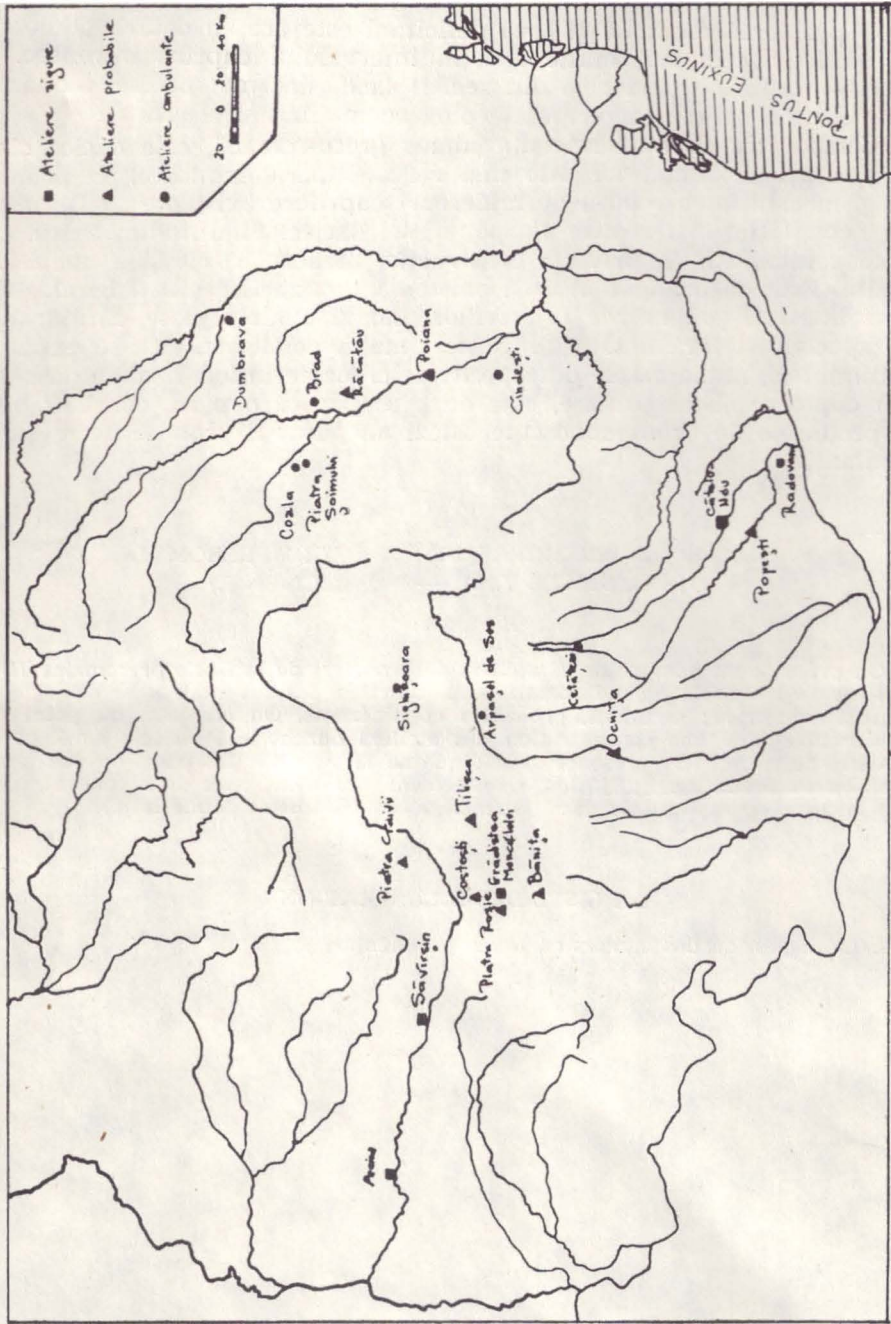
ATELIERS DE BRONZIERS DE LA DACIE PRÉROMAINE (II-ème SIÈCLE V.N.E. — I-er SIÈCLE N.E.)

R é s u m é

On présente un nombre de 22 ateliers de bronziers de la Dacie preromaine/II^{em} siècle av.n.é-1er siècle de n.é./classifiés en fonction des inventaires archeologique, en trois catégories : certaines, probables et itinérants. On constate, du point de vue chronologique une concentration des ateliers durant le 1er siècle a.n.é. et le 1er siècle de n.é. et une présence sporadique au IIe s.av.n.é. Du point de vue territorial on surprend une diffusion relativement uniforme, avec une concentration dans la zone de la capitale dace, Sarmizegetusa (Grădiștea Muncelului).

LA LISTE DES ILLUSTRATIONS

Pl. 1. La dispersion des ateliers en Dacie préromaine.

Planșa I. — Răspîndirea atelierelelor în Dacia preromană.